

prof. zw. dr hab. Wiesław Babik
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytetu Jagiellońskiego
w.babik@uj.edu.pl

INFOKOLOGIA W TRADYCYJNEJ PRZESTRZENI BIBLIOTECZNEJ?*

INFOECOLOGY IN THE TRADITIONAL LIBRARY SPACE?

Abstrakt

Przedmiotem artykułu jest ekologia informacji. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy biblioteka ma powinność propagowania w swojej działalności i kontaktach z użytkownikami zasad ekologii informacji. Celem artykułu jest uzasadnienie, że ekologia informacji powinna odgrywać ważną rolę w rozwiązywaniu informacyjnych problemów w działalności bibliotek i stać się istotnym elementem edukacji informacyjnej w bibliotece. Stwarza to szansę na to, że nie zaistnieją biblioteki bez użytkowników.

Słowa kluczowe: ekologia informacji, tradycyjna przestrzeń biblioteczna, wirtualna przestrzeń biblioteczna, edukacja informacyjna.

Abstract

This paper is dedicated to information ecology. An attempt has been made to answer the question whether the library is obligated to disseminate information ecology principles in its activities and contacts with readers. The purpose of this paper is to justify the idea that information ecology should play an important role in solving information issues in the activities of the libraries and become an important element of information education in the library, consequently preventing the lack of readers in libraries.

Keywords: information ecology, traditional library space, virtual library space, information education.

* Tekst stanowi uzupełnioną i rozszerzoną wersję nieopublikowanego artykułu pt. *Ekologia informacji w Internecie i w bibliotece* [W druku].

Wprowadzenie

Infoekologia (ekologia informacji) to metafora traktująca przestrzeń informacyjną jako ekosystem/infosystem¹. Termin ten wyraża związek między ideami ekologii środowiska przyrodniczego a cechami i dynamiką rozwoju tradycyjnej i cyfrowej przestrzeni informacji, stąd w opisie i analizie problemów informacyjnych ekologia informacji posługuje się językiem ekologii środowiska przyrodniczego (przyrody).

Celem artykułu jest przedstawienie roli ekologii informacji w rozwiązywaniu informacyjnych problemów w działalności bibliotek i w świecie komunikacji sieciowej. Spojrzenie na bibliotekę z punktu widzenia ekologii informacji pozwala dostrzec jej ważną rolę w środowisku informacyjnym współczesnego człowieka. W artykule zostaną zasygnalizowane problemy informacyjne współczesnej biblioteki. Zostanie również przedstawiona ekologia informacji, jej geneza, kierunki rozwoju a także próba jej implementacji w bibliotekarstwie.

Problemy informacyjne działalności bibliotecznej

Problemy informacyjne dotyczą przede wszystkim gromadzonych, przechowywanych i udostępnianych informacji i jej cech. Znaczną część udostępnianych w bibliotece informacji stanowią obecnie informacje pozyskane za pomocą Internetu. Tymczasem informację w Internecie cechuje: efemeryczność (dostępna jest teraz, ale później nie wiadomo, czy będzie), niepewność co do jej prawdziwości i wiarygodności (zwykle brak autoryzacji informacji), przeważnie gorsza jakość, niż w tradycyjnych źródłach informacji, brak konkretnego adresata (informacja jest dla wszystkich, co często znaczy dla nikogo), rozproszenie, co powoduje, że nie zawsze jesteśmy w stanie dokładnie ustalić jej źródło, globalność a także bardzo często multiplikacja.

Do niewątpliwych zalet informacji w Internecie należą: multimedialność, interaktywność, niski koszt publikowania, krótki czas dostępu, brak wyprzedzającego recenzowania. Największymi wadami informacji w Internecie są jej nadmiar i niska jakość. W Internecie pojawia się też informacja toksyczna w postaci: pornografii, rasizmu, przemocy, nietolerancji, apoteozy skrajnych poglądów (politycznych, religijnych) i inne.

Badania naukowe Internetu pokazują, że „ludzie często z przyzwyczajenia nastawiają się na jak najmniejszy wysiłek w przetwarzaniu informa-

1 W. Babik: *Ekologia informacji*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2001, nr 2(78), s. 64-70.

cji/wiedzy, bo wszystko lub prawie wszystko można znaleźć w Internecie. Oczekują czegoś gotowego i to ma być właśnie w Internecie. W niedawnych badaniach gimnazjalistów okazało się, że większość nie wie ile rok ma dni. Wydaje się to aż niewiarygodne, ale dla nich to nie ma znaczenia, bo po co mają sobie zapychać pamięć taką informacją, jeśli wszystko jest w Internecie”².

Użytkownicy Internetu poszukują przede wszystkim informacji, kontaktu i rozrywki. Poza tym szukają przyjemności, tożsamości, zaistnienia, informacji związanych z własnym hobby; bieżących wiadomości (aktualności), materiałów i opracowań naukowych, darmowych programów/sterowników do urządzeń, informacji o produktach, cen produktów i usług, informacji o firmach, danych adresowych, informacji finansowych/giełdowych, nowinek, sensacji, ofert pracy, informacji o pogodzie. W tych celach wykorzystują pocztę elektroniczną, komunikatory, serwisy społecznościowe, ściągają muzykę, gry komputerowe, filmy, czytają prasę, słuchają radia, dokonują zakupów, korzystają z forów internetowych.

Do najczęstszych zagrożeń w Internecie należą oszustwa na aukcjach, kradzież kont bankowych, niechciane spamy, dialery, treści pornograficzne, sadystyczne i brutalne, programy szpiegowskie, wirusy, piractwo komputerowe, hakerzy, pedofile na czatach³. Przedstawiony katalog zagrożeń trzeba jeszcze uzupełnić o takie zagrożenia jak: agresja, kradzież własności intelektualnych, kradzież danych osobowych, piractwo, przestępstwa w sieci, uzależnienia od Internetu (internetoholizm, siecioholizm), wykluczenie informacyjne, stres informacyjny. Niepożądane treści wyświetlają się często mimowolnie.

Pozytywnym zjawiskiem związanym z informacją w Internecie jest traktowanie Internetu jako: narzędzia komunikacji interpersonalnej, miejsca społecznego zaistnienia, powszechnego dostępu do informacji, czynnika integracji społecznej, wolnego rynku informacyjnego⁴. Wymienione cechy informacji i zjawiska informacyjne stanowią tworzywo problemów informacyjnych w działalności bibliotecznej. Sposoby ich rozwiązania oferuje ekologia informacji, która – obok architektury informa-

2 K. Krzysztofek: *Same technologie nie zmieniają społeczeństwa*. Tryb dostępu: <http://www.naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,395392,krzysztofek-same-technologie-nie-zmieniaja-spolnoczenstwa.html> [26 czerwca 2015]; K. Krzysztofek: *Obszary i konteksty informatologii w epoce cyfrowej: sieci – informacja – dane – software*. „Zagadnienia Informatologii i Informatyki” 2014, nr 1(103), s. 19-42.

3 W. Nowakowski: *10 najczęstszych zagrożeń internetowych*. „Internet” 2005, nr 1, s. 66-71.

4 M. Hetmański: *Świat informacji*. Warszawa 2015.

cji – jest jedną z najnowszych specjalności nauk informacyjnych (nauki o informacji)⁵.

Ekologia informacji jako jedno z naczelnych wyzwań współczesności

Na pojęcie „ekologii informacji” składa się wiele oddziałujących na siebie i wzajemnie zależnych podsystemów społecznych, kulturowych i politycznych oraz technologicznych, które wpływają na procesy tworzenia, przepływ i wykorzystywanie informacji. Ekologia informacji to nowe pole badawcze nauki o informacji. „Zaczęła się rozwijać pod naporem i przeciw dominacji technologicznych aspektów projektowania i eksploatacji systemów informacyjnych w rozległych sieciach komputerowych na przełomie XX i XXI wieku”⁶. A. L. Eryomin, jeden z twórców ekologii informacji zdefiniował ją jako: „Sumę ocen jakości, zarządzania, produktów i wartości informacji, jak również ocenę usług i potrzeb informacyjnych. (...) to dyscyplina wiedzy, której zadaniem jest odkrywanie praw rządzących przepływem informacji w biosystemach, włącznie z człowiekiem, społeczeństwem, ich wpływem na zdrowie psychiczne, fizyczne i społeczne ludzi oraz rozwijanie odpowiednich metodologii mających na celu kształtowanie środowiska informacyjnego”⁷.

Przedmiotem zainteresowań ekologii informacji są: rozwój środowiska informacyjnego człowieka (antropoinfosfery), proces informacyjny, jakość informacji, kultura informacyjna, zagrożenia informacyjne, choroby informacyjne, bariery informacyjne, profilaktyka informacyjna. Genezy ekologii informacji można doszukiwać się już w starożytnym bibliotekarstwie, które ze swej istoty pomagało w opanowaniu informacji przez człowieka. Ekologia informacji jako taka jest kojarzona z ideami i pracami A. L. Eryomina⁸, T. Davenporta i L. Prusaka⁹, którzy o ekologii informacji piszą od lat 70. XX wieku w USA i w Rosji (dawniej w ZSSR). Jest to koncepcja badawcza, zaproponowana przez wymienionych twórców ekologii informacji, postulująca badanie procesów informacyjnych (gromadzenie,

5 A. Sitarska: *Systemowe badanie bibliotek. Studium metodologiczne*. Wyd. 2. Białystok 2005, s. 16.

6 Tamże.

7 A. L. Eryomin: *Information ecology – a viewpoint*. „International Journal of Environmental Studies: Sections A&B” 1998, nr 3/4, s. 252.

8 Tamże, s. 241-253.

9 T. Davenport, L. Prusak: *Information ecology. Mastering Informational Knowledge Environment*. New York 1997.

opracowywanie i udostępnianie informacji) w sposób analogiczny do badań procesów ekologicznych prowadzonych przez biologów. W tej koncepcji są istotne także badania czynników wpływających na stan środowiska informacyjnego człowieka (antropoinfosferę). Nadmiar informacji, przejawiający się m.in. w przeciążeniu informacyjnym, jest jedną z przyczyn tzw. ekologicznego kryzysu informacyjnego (ekologicznego kryzysu środowiska informacyjnego), polegającego na niezrównoważonym rozwoju różnych sfer człowieka: intelektualnej, wolitywnej, afektywnej i innych. Panowanie nad informacją i środowiskiem informacyjnym (jego stanem) jest postrzegane jako zjawisko naturalne, w przeciwieństwie do dominacji informacji nad człowiekiem, co następuje w okresie kryzysu ekologicznego. Ekologia informacji proponuje wizję funkcjonowania człowieka i społeczeństwa w harmonii z jego/ich naturalnym środowiskiem informacyjnym, to jest takim, które jest dostosowane do jego potrzeb i jest dostrojone do potrzeb naturalnych zrównoważonych ekosystemów. Pozwala to uniknąć rozdarcia między sztuczną i nienaturalną produkcją/wytwarzaniem w środowisku człowieka informacji, w tym wytwarzaniem ogromnych ilości śmieci informacyjnych, powodujących zanieczyszczenie tego środowiska i choroby informacyjne a naturalnym stanem antropoinfosfery. Ekologia informacji dba o „naturalny przekaz informacji”. Informacja ekologiczna to informacja przyjazna dla człowieka i nieszkodząca „naturalnemu” środowisku informacyjnemu człowieka.

Zadaniem ekologii informacji jest przede wszystkim służba człowiekowi poprzez ochronę jego środowiska informacyjnego, zagrożonego przez nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne. Środkami realizacji tego zadania są:

- dbanie o jakość informacji (ze względu na człowieka, gdyż zła jakość informacji negatywnie wpływa na człowieka),
- niedopuszczanie do generowania informacji, które nie spełniają norm jakościowych, stanowią swoistą „truciznę” zanieczyszczającą środowisko informacyjne społeczeństwa i gospodarki,
- usuwanie informacji, które trwale i całkowicie utraciły swoją użyteczność, a także utylizację informacji, czyli przywracanie użyteczności informacjom, które się do tego nadają,
- zapewnienie wartościowego, bezpiecznego i dobrze zorganizowanego dostępu do wiedzy i informacji, w tym usuwanie barier informacyjnych,
- kształtowanie środowiska informacyjnego człowieka,

- rozwijanie odpowiednich metodologii mających na celu poprawę i usprawnienie funkcjonowania człowieka w tym środowisku, w tym badanie procesów percepcji i recepcji informacji,
- wprowadzanie stanu równowagi i harmonii w antropoinfosferze.

Ekologia informacji usilnie dąży do zrównoważonego rozwoju człowieka w społeczeństwie informacji i wiedzy. Idea zrównoważonego rozwoju społeczeństwa informacji i wiedzy to próba udzielenia odpowiedzi na zespół zagrożeń wynikających z niekontrolowanego generowania informacji i wiedzy, i ich negatywnego wpływu na człowieka. Zrównoważony rozwój to taki rozwój, który nie zakłóca naturalnych eko(info)systemów tworzących antropoinfosferę, w której funkcjonuje człowiek¹⁰.

Praktyczne działania na rzecz ekologii informacji skupiają się wokół:

- działań zmierzających do zwiększenia świadomości informacyjnej człowieka jako podmiotu w procesach informacyjnych,
- ochrony człowieka przed jego uprzedmiotawianiem za pomocą informacji (manipulacje),
- rozwijania kompetencji informacyjnych człowieka umożliwiających mu racjonalne zarządzanie informacją, panowanie nad nadmiarowością informacji, uniezależnianie się od niepożądanych wpływów informacji, zwłaszcza od manipulacji za pomocą informacji ludzkimi postawami i zachowaniami,
- wychowania/edukacji do odpowiedzialności za tworzenie/generowanie, przetwarzanie, rozpowszechnianie i wykorzystywanie informacji,
- równoważenia rozwoju człowieka w świecie techniki, technologii i informacji,
- edukacji w zakresie umiejętnego wykorzystywaniu informacji do budowania indywidualnej i zbiorowej wiedzy dla indywidualnego i wspólnego dobra ludzkości¹¹.

Ekologia informacji w bibliotece elementem edukacji informacyjnej

Czego oczekuje się od bibliotek na początku XXI wieku? Porządkowania i selekcji informacji, odtruwania środowiska informacyjnego, czynnie-

¹⁰ W. Babik: *Ekologia informacji katalizatorem równoważenia rozwoju społeczeństwa informacji i wiedzy*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2012, nr 2(100), s. 48-65.

¹¹ W. Babik: *Ekologia informacji*. Kraków 2014.

nia tego środowiska przyjaznym dla człowieka – użytkownika informacji, higieny informacyjnej, czyli działań typowo infoekologicznych. Misją bibliotekarzy i pracowników informacji jest zapewnienie użytkownikom informacji stałego, powszechnego i równego dostępu do informacji wysokiej jakości. Biblioteka z magazynu informacji staje się wrotami do informacji, jednym z ogniw sieci rozproszonych źródeł informacji.

Próby opisu biblioteki w kategoriach ekologii informacji dokonały dwie Amerykanki B. Nardi i V. O'Day. Według nich bibliotekę cechuje: systemowość, różnorodność, koewolucja, elementy kluczowe, specyfika miejsca¹². W tym kontekście ekologia informacji jest dziedziną badań różnych ekologii, to jest ekologicznych środowisk, które dbają (mają dbać!) o jakość informacji. Niektórzy uważają tę koncepcję za utopijną, gdyż biblioteka jest postrzegana jako miejsce pozbawione kłopotów, w którym wszyscy uczestnicy szczerze chcą się uczyć oraz zdobywać wiedzę w celu współpracy z systemem, co zapewni wszystkim satysfakcję z korzystania z informacji. W rzeczywistości tak jednak nie jest.

W tym kontekście ekologia informacji rozumiana jest jako rodzaj działalności polegającej m.in. na ochronie i selekcji informacji. To jedno z kluczowych zadań współczesnych bibliotek, które powinny uczyć jak rozumnie/rozsądnie, świadomie, z umiarem tworzyć, rozpowszechniać, odbierać, korzystać i wykorzystywać informacje.

Biblioteka to bibliosfera i infosfera. Ekologia informacji to dziedzina w dużej mierze normatywna, posługująca się określoną aksjologią. Podkreśla wielość informacji, różną jej wartość, dostrzega często jej bezwartościowość. Ponieważ przymiotnik „ekologiczny” w tym kontekście oznacza „czysty, zdrowy, przyjazny dla organizmu” ulubionym przedmiotem ekologii informacji są różnorodne zagrożenia jakie niesie: generowanie, gromadzenie, przechowywanie, przetwarzanie, rozpowszechnianie i korzystanie z informacji. Ekologia informacji oferuje nową perspektywę spojrzenia na bibliotekę oraz świeże podejście do aktualnej sytuacji użytkownika informacji. Ekologia bibliotek i placówek informacji czeka na gruntowne opracowanie. Edukacja informacyjna i medialna, kultura informacyjna, budowanie zaufania do informacji, pomoc w zagospodarowaniu potrzeb intelektualnych i duchowych czytelników, i profilaktyka informacyjna, to „ekologiczne” zadania współczesnych bibliotek.

12 B. Nardi, V. L. O'Day: *Information Ecologies. Using Technology with Heart. Chapter Four: Information Ecologies*. „First Monday. Peer-Reviewed Journal on the Internet” Vol. 4, nr 5 (1999). Tryb dostępu: <http://dx.doi.org/10.5210/2Ffm.v4i5.672> [1 lipca 2013].

Podsumowanie

Ekologia informacji to teoria nadbudowana nad działalnością praktyczną w dziedzinie informacji. Działalność, o której tu mowa, to w interesie człowieka szeroko rozumiana działalność informacyjna, ale i ochrona informacji, m.in. przed różnego rodzaju zanieczyszczeniami, a więc dbałość o czystość informacji. Ekologia informacji dostarcza nowej perspektywy badania i rozwiązywania problemów związanych z informacją w Internecie i bibliotece. Aby tak się stało niezbędna jest wiedza o cechach i rodzajach informacji, o procesie informacyjnym, a także o ich potencjalnych zagrożeniach. W tym zakresie niezbędna jest odpowiednia edukacja informacyjna zmierzająca do uświadomienia jej użytkownikom konieczności selekcji informacji na każdym (nie tylko jej odbioru) z etapów jej obiegu. Zadaniem ekologii informacji jest zrównoważony rozwój środowiska informacyjnego człowieka (antropoinfosfery), to jest to utrzymanie naturalnej równowagi pomiędzy nadmiarem a deficytem (brakiem) informacji. Działania ekologiczne w Internecie i bibliotece mają na celu zapobieganie anomalii informacyjnym, przez co stają się katalizatorem rozwoju człowieka. Ekologia informacji to cywilizacyjne wyzwanie dla społeczeństwa informacji i wiedzy XXI wieku, w tym dla Internetu i współczesnego bibliotekarstwa¹³.

Bibliografia

1. Babik W.: *Ekologia informacji*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2001, nr 2(78), s. 64-70.
2. Babik W.: *Ekologia informacji – wyzwanie XXI wieku*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2002, nr 1(37), s. 20-25.
3. Babik W.: *Ekologia informacji katalizatorem równoważenia rozwoju społeczeństwa informacji i wiedzy*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2012, nr 2(100), s. 48-65.
4. Babik W.: *Ekologia informacji*. Kraków 2014.
5. Davenport T., Prusak L.: *Information ecology. Mastering Informational Knowledge Environment*. New York, Oxford 1997.
6. Eryomin A. L.: *Information ecology – a viewpoint*. „International Journal of Environmental Studies: Sections A&B” 1998, nr 3/4, s. 241-253.
7. Hetmański M.: *Świat informacji*. Warszawa 2015.
8. Krzysztofek K.: *Obszary i konteksty informatologii w epoce cyfrowej: sieci – informacja – dane – software*. „Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne” 2014, nr 1(103), s. 19-42.

¹³ W. Babik: *Ekologia informacji – wyzwanie XXI wieku*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2002, nr 1(37), s. 20-25.

9. Krzysztofek K.: *Same technologie nie zmieniają społeczeństwa*. Tryb dostępu: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,395392,krzysztofek-same-technologie-nie-zmieniaja-spoleszenstwa.html> [26 czerwca 2015].
10. Nardi B., O'Day V. L.: *Information Ecologies. Using Technology with Heart. Chapter Four: Information Ecologies*. „First Monday. Peer-Reviewed Journal on the Internet” Vol. 4, nr 5 (1999). Tryb dostępu: <http://dx.doi.org/10.5210%2Ffm.v4i5.672> [1 lipca 2013].
11. Nowakowski W.: *10 najczęstszych zagrożeń internetowych*. „Internet” 2005, nr 1, s. 66-71.
12. Sitarska A.: *Systemowe badanie bibliotek. Studium metodologiczne*. Wyd. 2. Białystok 2005.